tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

Ankara 2003

Klâsiklerimiz/IX
"Kûtü'l-kulûb"
(Ebû Tâlib el-Mekkî - ö. 386/996)

Ramazan MUSLU
Dr., Sakarya Ü. İlâhiyat Fakültesi
ramuslu@hotmail.com

Özet

Bu makalede, hicrî dördüncü asır mutasavvıflarından Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) ve bir tasavvuf klâsiği olan "Kûtü'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb" adlı eseri incelenmektedir. Öncelikle Ebû Tâlib el-Mekkî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili kısaca bilgi verilmiş ve ardından söz konusu eserin yazılış sebebi ve yöntemi ile yazma ve baskılı nüshaları ulaşılabildiği kadarıyla ortaya konulmuştur. Daha sonra eserin muhtevası ana başlıklar düzeyinde verilmiş ve müellifin eserini yazarken istifade ettiği kaynaklara ve şahıslara da ayıca işaret edilmiştir. Makale, eserin tasavvufî kaynaklar içerisindeki yeri ve kendisinden sonraki tesirleri ile son bulmuştur.

Bir tasavvuf klâsiği olan *Kûtü'l-kulûb* hakkında bilgi vermeden önce, müellifi Ebû Tâlib el-Mekkî'yi ve yaşadığı dönemi kısaca ele almak istiyoruz: Müellifin yaşadığı IV. asır, Abbâsî hilâfetinin dağılmaya yüz tuttuğu buhranlı ve istikrarsız bir dönemdir. İslâm âlemi, Abbâsî yönetiminin dağılmasından sonra siyasî otorite açısından parçalanmış ve bazı mahallî sultanlıklara ayrılmıştır.[1] Bu dönemde, Müslüman gruplar (ehl-i sünnet/şîa) arasında yer yer çatışmalar çıkmış ve bu nedenle birçok insan hayatını kaybetmiştir.[2] Üst seviyedeki yöneticiler, lüks ve israf içinde yaşarlarken; halk sefil ve perişan bir vaziyette hayatını sürdürmeye çalışmıştır.[3]

Öte yandan bu asır, siyasî istikrarsızlığa rağmen ilmî, felsefî ve kültürel hareketler açısından canlı bir dönem olmuştur. Bunda hiç kuşkusuz devlet adamları-

1 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. C. J. Tornberg, I-XIII, Beyrut 1386/1966, c. VIII, ss. 323-324; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Beyrut 1977, c. XI, ss. 319-320; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî (386/996) ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", *SÜİFD*, Yıl 1996, S. 6, s. 71.

2 İbn Kesîr, *age.*, c. XI, ss. 49, 203-204; B. Saklan, agm., s. 72.

3 İbn Kesîr, *aynı eser*, c. XI, ss. 213, 282, 302, 306, 322-323; B. Saklan, *aynı yer.*

nın, gerek bu faaliyetlerde bizzat aktif olarak rol almaları, gerekse meclislere iştirak ederek destek vermeleri etkili olmuştur.[4] Nitekim, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi İslâmî ilimlerde değerli âlimler yetişmiştir.[5] Tasavvuf ilminde ise, Ebû Nasr Serrâc (ö. 378/988), Kelâbâzî (ö. 380/990) ve Ebû Tâlib el-Mekkî dikkati çeken en önemli mutasavvıflardır.

A. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Hayatı ve Eserleri

Hicrî IV. asır tasavvuf anlayışında önemli bir yere sahip mutasavvıflardan biri olan Ebû Tâlib el-Mekkî'nin ne yazık ki, hayatıyla ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz.[6] Kaynaklarda yer aldığı kadarıyla onun hayat hikâyesini şu şekilde özetlemek mümkündür:

"ez-Zâhid", "es-Sûfî", "el-Müzekkir", "el-Vâiz" ve "el-Üstâz" gibi sıfatlarla anılan[7] müellifin tam adı, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Hârisî el-Acemî el-Mekkî'dir.[8] Talebelerinden Muhammed b. Ali el-Allâf'ın bildirdiğine göre, aslen İran'ın Cebel[9] bölgesinden olup,[10] uzun müddet Mekke'de kaldığı ve buraya

4 Hasan İbrahim Hasan, *Siyâsî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, trc. İsmail Yiğit v.dğr., I-VI, İstanbul 1985-86, c. III, s. 333 vd.; B. Saklan, Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 71.

5 Ebû Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933), İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/939), İbn Hıbbân el-Bustî (ö. 354/965), Bezzâr (ö. 354/965), Taberânî (ö. 360/971), Râmehürmüzî (ö. 360/971) ve Dârekutnî (ö. 385/995), Hadis ilmi sahasında İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Tefsir ve Fıkıh ilimlerinde söz sahibi olmuş önemli şahsiyetlerdir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, ss. 259, 270, 317, 324, 336; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", ss. 72-73.

6 Çünkü, meşhur sûfî tabakât müelliflerinden Sülemî (ö. 412/1021), *Tabakâtü's-sûfiyye*; Ebû Nuaym el-Isfahânî (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*; Kuşeyrî (ö. 465/1072) *Risâle*; İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Sıfatü's-safve*; Feridüddin Attâr (ö. 620/1220) *Tezkiratü'l-evliyâ*; İbnü'l-Mülâkkın (ö. 804/1401) *Tabakâtü'l-evliyâ*; Şârânî (ö. 973/1565) *et-Tabakâtü'l-kübrâ* ve Münâvî (ö. 1031/1621) *el-Kevâkibü'd-dürriyye* adlı eserlerinde, genellikle sûfî olarak tanınmasına rağmen onun hayat hikâyesine yer vermemişlerdir. Bk. B. Saklan, agm., ss. 70-71; a.mlf, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 329.

7 İbn Kesîr, *age.*, c. XI, s. 319; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Kahire 1382/1963, c. III, s. 655; a.mlf, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaûd v.dğr., I-XXIII, Beyrut 1404/1984, c. XVI, s. 536; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, I-VII, Beyrut 1406/1986, c. V, s. 300; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç, I-II, İstanbul 1951-55, c. II, s. 55; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 73.

8 Daha geniş bilgi için bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut trs., c. IV, ss. 303-304; Zehebî, *el-İber fî haberi men ğaber*, nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd, I-V, Beyrut 1405/1985, c. II, s. 170; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, I-VIII, Kahire 1350-51, c. III, ss. 120-121; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb*, I-III, Beyrut trs., c. II, ss. 174-175; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 74.

9 Cebel, İran'ın batısında "Irak-ı Acem" olarak anılan bölgenin adıdır. En önemli şehirleri, Isfahan, Hemedan ve Rey'dir. Daha geniş bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, I-V, Beyrut 1986, c. II, 99; H. J. Kramers, "İran", *İA*, c. V/2, ss. 1013-1014.

10 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut trs., s. 89.

yerleştiği için "Mekkî" nisbesini aldı. Ebû Tâlib, öğrenimine Mekke'de hadis tahsil ederek başladı; çeşitli beldeleri dolaştı; gittiği yerlerde tanınmış âlimlerden ilim öğrendi. Mekke'de istifade ettiği hocalarından biri, bid'atın yayılmasından rahatsız olarak Bağdat'ı terk eden Ebû Bekir el-Âccûrî (ö. 360/970); diğeri ise "Abdâl"dan biri olarak kabul ettiği Ebû Ali el-Kirmânî'dir.[11] Ali b. Ahmed el-Masîsî ve Ebu Bekir el-Müfîd, onun hadis aldığı diğer hocalarıdır.

Ebû Tâlib el-Mekkî zühde önem veren bir mutasavvıftır. Nitekim onun genç yaşlarda nefis mücâhedesine başladığı; çokça riyâzat yaptığı ve bir süre helâl bitkilerden başka bir şey yemediği için cildinin renk değiştirdiği rivâyet edilir.[12]

"Semâ"ın mübah olduğu görüşünü benimseyen Ebû Tâlib el-Mekkî, muhtemelen asrın ortalarında Bağdat'a gitti. Burada meşhur Hadis şeyhlerinden Abdussamed b. Ali (ö. 354/957) ile aralarında bir ihtilâf vukû buldu. Anlatıldığına göre şeyh, Ebû Tâlib'in ziyaretine gelmiş, ancak semâ yaparken görünce onu bu davranışından dolayı kınamıştır. Bunun üzerine Ebû Tâlib bir şiirle karşılık vermek istemişse de, Abdussamed b. Ali kızarak yanından ayrılmıştır.[13]

Ebû Tâlib, Bağdat'tan sonra, Basra'ya gitti ve burada Ebu'l-Hasen b. Sâlim (ö. 350/961 veya 360/970)[14] ile tanıştı ve onun kelâm ve tevhid konularındaki fikirlerini benimseyerek *Sâlimiyye* mektebine mensup oldu. Tasavvufî görüşlerini, İbn Sâlim vasıtasıyla Sehl b. Abdullah Tüsterî'den aldı. İbn Sâlim'in vefâtı üzerine, bir müddet daha Basra'da kaldıktan sonra, tekrar Bağdat'a döndü ve insanların ilgi odağı hâline geldiğinden kendisi için vaaz meclisleri tertip edildi.[15] Kaynaklarda kaydedildiğine göre Ebû Tâlib, bu vaazların birinde, kendisine ait olduğu tartışmalı olan *şatahât* türü bir söz söylemiş ve bu nedenle insanlar onu bid'at ehli sayarak terk etmişlerdir. Nitekim, ölünceye kadar bir daha Bağdat camilerinde vaaz vermemiştir.[16] Zebîdî, Ebû Tâlib'i bir tarikat kurucusu olarak gösterir ve şeyhinin Ebû Saîd b. el-Arabî olduğunu söyler.[17] Ayrıca, Ebû Bekir b. Cel-

11 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, I-II, Kahire 1310, c. I, s. 377; c. II, s. 248. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I-XIV, Beyrut 1967, c. XI, s. 270.

12 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c. IV, s. 303; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, c. IX, s. 128; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, c. III, ss. 120-121; Zehebî, *Siyer*, c. XVI, s. 537; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 74; a.mlf, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 329; S. Uludağ, "Ebû Tâlib Mekkî (r.h.)", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, c. VII, İstanbul 1995, ss. 21-22.

13 İbn Kesîr, *age.*, c. XI, s. 320; İbnü'l-İmâd, *age.*, c. II, s. 373.

14 Vefat tarihi ile ilgili farklı rivâyetler için bk. İbnü'l-Esîr, *age.*, c. VIII, s. 582; İbnü'l-İmâd, *age.*, c. III, s. 36; Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, Beyrut 1970, c. II, s. 430.

15 el-Mekkî, *age.*, c. II, ss. 153, 192, 294; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", ss. 75-76.

16 Daha geniş bilgi için bk. Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, c. III, s. 89; İbn Hallikân, *age.*, c. IV, s. 303; İbnü'l-İmâd, *age.*, c. III, s. 121; B. Saklan, agm., ss. 76-77.

17 Zebîdî, *Ikdü'l-cevheri's-semîn*, nşr. M. Tancî, s. 85.

lâ,[18] Ebû Saîd b. el-Arabî el-Basrî (ö. 341/952),[19] Muzaffer b. Sehl,[20] Ahmed b. Dahlhâk ez-Zâhid[21] ve Muhammed b. İsâ b. Hakan el-Mukrî[22] gibi sûfîlerden de ilim tahsil etmiştir.

Sâlih ve ibadete düşkün bir zât olarak tanınan Ebû Tâlib el-Mekkî, 6 Cemâziyelâhir 386/26 Haziran 996 Cuma günü vefat edince Bağdat'ın doğusunda bulunan Mâlikiye mezarlığına defnedildi. Kabri, günümüzde ziyaret edilegelen yerlerden biridir.[23]

Ebu'l-Kâsım b. Serrât,[24] Ebû Tâlib el-Mekkî'nin yetiştirdiği talebelerden biridir. Mekkî ile alâkasını hayatı boyunca sürdürmüş; hastalığında yanından ayrılmamış ve ona hizmet etmiştir. Vefât ettiğinde de cenaze ve defin işleriyle kendisi ilgilenmiştir.[25]

Abdülaziz b. Ali el-Ezcî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muzaffer el-Hayyât ve Ebû Tâhir Muhammed b. Ali el-Allâf, Mekkî'nin diğer önde gelen talebeleridir.[26]

Aynı zamanda Hadis, Fıkıh ve Kelâm âlimi olan Ebû Tâlib el-Mekkî'nin bugün mevcut olan yegâne eseri, *Kûtü'l-kulûb*'tur. Bundan başka, günümüze ulaşamayan veya âidiyeti şüpheli birkaç eser daha kaynaklarda kendisine atfedilmektedir:

1. *el-Erbeûn*: *"el-Hamdü lillâhi künhe hamdihi bi-hamdihi..."* cümlesiyle başlayan kırk hadis mecmûasıdır.[27]

2. *İlmü'l-kulûb*: Eserin Ebû Tâlib el-Mekkî'ye ait olduğunda şüphe vardır.[28]

3. *Tevhid*: Bu gün elimizde bulunmayan eserin, *Kûtü'l-kulûb*'un otuz üçüncü faslı ile muhteva bakımından bir benzerlik arz ettiği için, kaynaklarda bu bölümle bir ilgisinin olabileceği kaydedilir.[29]

4. *Tefsir*: Eser, Ebû Tâlib el-Mekkî'ye sehven isnâd edilmiştir.[30]

5. *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*: Eser, müellife yalnızca Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından isnâd edilir.[31]

18 el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, c. II, ss. 153, 298.

19 *Aynı eser*, c. I, s. 330.

20 *Aynı eser*, c. II, s. 543.

21 Zehebî, *Siyer*, c. XVI, s. 536.

22 el-Mekkî, *age.*, c. II, s. 153.

23 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, c. III, s. 89; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c. IV, s. 303; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, c. III, s. 121; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 329.

24 Zehebî, aynı zâtı "Ebu'l-Kâsım b. Büşrân" olarak kaydetmektedir. Bk. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, c. XVI, s. 537.

25 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XI, s. 320.

26 Hatîb, *age.*, c. III, ss. 89, 468; c. X, s. 468; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. VII, s. 189; Zehebî, *age.*, c. XVI, s. 537; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, c. V, s. 300; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 84.

27 Zehebî, *age.*, c. XVI, s. 537; İbn Hacer, *age.*, c. V, s. 300; B. Saklan, agm., s. 85.

28 B. Saklan, agm., ss. 84-85.

29 Hatîb, *age.*, c. III, s. 89; İbn Hallikân, *age.*, c. IV, s. 303; B. Saklan, agm., s. 85.

30 B. Saklan, agm., s. 86.

31 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. II, s. 55; B. Saklan, agm., s. 86.

6. *İlmü'l-kulûb*: Brockelmann ve Ziriklî tarafından müellife isnad edilir. Ancak, bir nüshasının *Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye* yazmaları arasında 113 numarada kayıtlı olduğu iddia edilen[32] eserin, müellife ait olduğu tartışmalıdır. Eser, Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından 1348/1964'te Kahire'de neşredilmiştir.[33]

7. *el-Beyânü'ş-şâfî*: Müellife nisbet edilen bu eser, aslında Muhammed b. İbrahim er-Rundî tarafından *Kûtü'l-kulûb*'un bazı kısımlarına yapılan bir şerhtir.[34]

8. *Menâsikü'l-hac*: Haccın menâsiki ve ahkâmının anlatıldığı eser, müellifin *Kûtü'l-kulûb*'ta atıfta bulunduğu eserlerinden biridir.[35]

9. *el-Müsned*: Müellifin *Kûtü'l-kulûb*'ta atıfta bulunduğu eserlerinden bir diğeridir.[36]

B. Kûtü'l-kulûb'un Yazılış Sebebi

Ebû Tâlib el-Mekkî, eseri hangi sebeple yazdığını açık bir şekilde ifade etmemektedir. Ancak, dönemin özellikleri göz önünde tutulduğunda bir tahminde bulunmak mümkündür. Müellifin yaşadığı asır, tasavvuf ehli ile ona karşı olanların münakaşa hâlinde bulundukları bir dönemdir. Dolayısıyla onun bu eseri, iki taraf arasında bir köprü kurmak ve Tasavvufun Kur'an ve Sünnet çizgisinde bir ilim olduğunu ortaya koymak amacıyla kaleme aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.[37]

C. Kûtü'l-kulûb'un Yazma ve Baskılı Nüshaları, Tercümeleri

Tam adı "*Kûtü'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb ve vasfi tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*" olan ve değişik kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser, birkaç defa basılmıştır.

Kütüphane kayıtlarına göre *Kûtü'l-kulûb*'un tespit edilen bazı yazma nüshaları şunlardır:

1. Afyon Müzesi, nr. 20, 265 vr. İstinsah tarihi: 1075.

2. Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1475, 277 vr., (h. 610); nr. 1476, 241 vr. (h. 867).

32 Brockelmann, *GAL, Suppl.* Leiden 1937, c. I, s. 360; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. VI, s. 274; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 86.

33 B. Saklan, agm., s. 87; a.mlf, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 329; S. Uludağ, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *SGAD*, c. VII, s. 22.

34 Tahsin Yazıcı, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *İA*, c. VII, ss. 643-644; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 87.

35 el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, c. II, s. 231.

36 *Aynı eser*, c. I, 133.

37 Bilgi için bk. B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 239.

3. Beyazıt Devlet Ktp, Veliyyüddin Efendi, nr. 1756, (h. 588), 460 vr.; nr. 1757, 460 vr., İstinsah tarihi. 558.

4. Edirne Selimiye Ktp., nr. 1064, (h. 730).

5. Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 523, 288 vr.

6. Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 765, 430 vr.

7. Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1267, I, 292 vr. (h. VII. Asır); II, 236 vr. (h. VII.asır); III, 232 vr. (h. 570).

8. Süleymaniye Ktp.:

a. Ayasofya, nr. 2001, 343 vr. (h. 598).

b. Cârullah, nr. 1076, 197 vr. İstinsah tarihi: 562/1166.

c. Fâtih, nr. 2765, 344 vr., Müstensihi: Abdülganî b. Abdüddâim en-Neccâr, (h. 575); nr. 2766, I, 212 vr. (h. IX.asır); II, 212 vr. (h. 877).

d. Hekimoğlu, nr. 497, 575 vr.

e. İbrahim Efendi, nr. 438, 236 vr., (h. 668).

f. Lâleli, nr. 1478, 399 vr. (h. 1127).

g. Musalla Medresesi, nr. 115, Müstensih: Süleyman b. Gazi el-Eyyûbî, (h. 828), 338 vr.

h. Nâfiz Paşa, nr. 436, 411 vr.

i. Reîsü'l-küttâb, nr. 489, 352 vr., (h. 922).

j. Tâhir Ağa Tekke, nr. 436, 411 vr.

k. Turhan H. Sultan, nr. 324/1, 143 vr.

l. Yeni Cami, nr. 723, 345 vr.

9. TYTK, Antalya-Akseki, nr. 59, I, 238 vr.; II, 252 vr., İstinsah tarihi: 1732.

10. Fuat Sezgin'in kaydettiğine göre eserin yurt dışındaki yazma nüshalarından bazıları şunlardır:

a. Tunus, el-Ahmediyye Ktp., nr. 3560-62,

b. Özbekistan, Taşkend (El Yazmaları) Ktp., nr. 3134,

c. Mısır-Kâhire, Tal'at Ktp., Tasavvuf, nr. 1544, 179 vr. (h. 492).[38]

Eserin matbu nüshaları, şerhleri, muhtasarları ve eserle ilgili yapılan tahkik çalışmalarından tespit edebildiklerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Eser; Mısır, 1306/1888 (Dâru's-sadr); 1351/1932 (el-Matbaatü'l-Mısriyye); Kâhire, 1310; 1371/1961 (Mustafa el-Bâbî el-Halebî); 1412/1991; 1416/1996; Beyrut, 1985, 1995 yıllarında basılmıştır.

2. Mahmud b. Ali İzzeddin el-Kâşî (ö. 735/1334) tarafından *"Lübâbü'l-Kût min hazâini'l-melekût"* adıyla şerhedilmiştir.[39]

3. Muhammed b. Halef el-Emevî (ö. 743/1342) tarafından *el-Vusûl ile'l-gara-*

38 Daha geniş bilgi için bk. Fuat Sezgin, *GAS*, Leiden 1967, c. I, s. 667.

39 241 varak hacmindeki eser, h. 1070'te Abdülhalim Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Bk. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1769.

zi'l-matlûb min cevâhiri Kûti'l-kulûb adıyla ihtisar edilmiş ve *Kûtü'l-kulûb*'un hâmişinde yayımlanmıştır.[40]

4. Hüseyin b. Maîn ve Derviş Abdülkerim b. Ali (h. XI. asır) tarafından ihtisar edilmiştir.[41]

5. Saîd Nesîm Mekârim tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Mekârim, bu çalışmada eserde geçen âyetlerin yerlerini dipnotlarda göstermiş ve sayfa kenarlarında önceden yaygın olan baskının sayfa numaralarını da vermiştir.[42]

6. Ebû Abdullah et-Tabersî b. Abdillah el-mühtedî bi-nûrillâh, *Tebsîtu Kitâbi Kûtü'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb* adıyla şerh etmiştir.[43]

7. Muhammed b. İbrahim er-Rundî tarafından eserin bazı zor kısımları şerh edilmiştir.[44]

Eser, iki defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bunlardan ilki, Yakup Çiçek tarafından 1998-99 yıllarında yapılmıştır. Bu çalışma, noksan olup eserin sadece birinci cildini kapsamaktadır.[45] Türkçe tercümelerin ikincisi ve tam olanı ise, Muharrem Tan tarafından 1999'da tamamlanmış ve dört cilt olarak yayımlanmıştır.[46]

Eserle ilgili bazı akademik çalışmalar yapılmıştır:

1. *Kûtü'l-kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri*: Bilal Saklan, bu doktora çalışmasında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Hadis meselelerine bakışını tespit etmiş ve ayrıca hicrî IV. asırdaki diğer sûfîlerin Hadis ilmine bakışlarına da ışık tutmuştur.[47] (Konya 1989).

2. *Ebû Tâlib el-Mekkî ve menhecuhu's-sûfî*: Abdülhamîd Abdülmün'im, bu master çalışmasında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin sûfîlik yönünü, Tasavvuf ilmindeki yeri ve metodunu ortaya koymaya çalışmıştır.[48] (Kahire 1972).

3. *Kûtü'l-kulûb-Ebû Tâlib el-Mekkî'de Dinî Yaşayışın Psikolojisi*: Hüseyin Certel, bu yüksek lisans çalışmasında, *Kûtü'l-kulûb*'a dayanarak tasavvufî yaşayışın psikolojik tahlilini yapmaya çalışmıştır.[49] (İstanbul 1993).

4. Mehmet Ekiz, *Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kûtü'l-kulûb'una Göre İman ve İslâm*, AÜ. İlâhiyat Fakültesi, Lisans Tezi (30 y.). (Erzurum 1981).

40 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, Dâru Sâdr, Mısır 1306.

41 TSMK, Hazine Kit., nr. 235, 259 vr. (h.1085). Ayrıca, h. 1105'te Ahmed b. Muhammed el-Müezzin tarafından istinsah edilen bir muhtasar nüshası için bk. Süleymaniye Ktp, Fatih, nr. 2768, 370 vr.

42 *Kûtü'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb*, I-II, thk. Saîd Nesîb Mekârim, Beyrut 1995.

43 Süleymaniye Ktp. Fatih, nr. 2765.

44 Tahsin Yazıcı, "Mekkî", *İA*, İstanbul 1972, c. VII, s. 644.

45 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* (Kalplerin Azığı), trc. Yakup Çiçek, Umran Yayınları, c. I, İstanbul 1998; c. II, İstanbul 1999.

46 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* (Kalplerin Azığı), I-IV, trc. Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.

47 Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989.

48 Daha geniş bilgi için bk. B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 68.

49 Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 59.

5. Aziz Kalaycı, *Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri*, AÜ. İlâhiyat Fakültesi, Lisans Tezi (48 y.), (Erzurum 1981).

6. İhsan Soysaldı tarafından "Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)'nin Kûtu'l-Kulûb Adlı Eserindeki Bazı Tasavvufî Kavramlar", adlı bir makale yayımlanmıştır.[50]

D. Kûtül'l-kulûb'un Muhtevası ve Kaynakları

Kûtü'l-kulûb'un muhtevasını, müellifin eserde kullandığı ana başlıklardan hareketle vermek istiyoruz: Buna göre eser, kırk sekiz ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla:

1. Muâmeleye dair bazı âyet-i kerimeler,[51]
2. Gece ve gündüz evrâdı ile ilgili âyetler,[52]
3. Müridin gece ve gündüz farz veya nafile olarak yapması gereken ameller,[53]
4. Sabah namazında selâmdan sonra okunması mendup ve müstehap olan zikir ve âyetler,[54]
5. Sabah namazından sonra okunacak seçme dualar,[55]
6. Müridin sabah namazından sonra yapacağı ameller,[56]
7. Gündüz yedi evrâdı,[57]
8. Gecenin beş evrâdı,[58]
9. Fecir vakti,[59]
10. Zevâl vakti,[60]
11. Gündüz ve gece namaz kılmanın fazileti,[61]
12. Vitir ve teheccüd namazının fazileti,[62]
13. Kulun uykudan uyandığında ve sabah kalktığında söylemesi müstehâb olan sözler,[63]
14. Gece ibadetinin taksimi ve gece ibadete kalkanların sıfatları,[64]

50 *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 3, S. 9, Temmuz-Aralık 2002, ss. 293-301.
51 *Kûtûl'l-kulûb*, Kahire 1310, c. I, s. 4.
52 *Aynı eser*, c. I, ss. 4-5.
53 *Aynı eser*, c. I, ss. 5-6.
54 *Aynı eser*, c. I, ss. 6-7.
55 *Aynı eser*, c. I, ss. 7-14.
56 *Aynı eser*, c. I, s. 14.
57 *Aynı eser*, c. I, ss. 14-19.
58 *Aynı eser*, c. I, ss. 19-22.
59 *Aynı eser*, c. I, ss. 22-23.
60 *Aynı eser*, c. I, ss. 23-27.
61 *Aynı eser*, c. I, ss. 27-31.
62 *Aynı eser*, c. I, s. 31.
63 *Aynı eser*, c. I, ss. 31-35.
64 *Aynı eser*, c. I, ss. 35-40.

15. Kulun tesbih, zikir ve dua olarak yapacağı virdler, cemaatle namaz kılmanın fazileti, duaların kabul edilmesi umulan zamanlar ve tesbih namazı,[65]

16. Kur'ân okuma âdâbı ve okuyucuların sıfatları,[66]

17. Kur'ân'da geçen mufassal ve muvassal ifadeler, âlimlerin (amel edenlerin) methi ve gafillerin yerilmesi ve Kur'ân'daki bazı garip kelimelerin tefsiri,[67]

18. Gaflet ehlinin çirkin sıfatları,[68]

19. Kur'ân-ı Kerim'i sesli ve sessiz okumanın hükümleri,[69]

20. Gecelerin ihyâsı,[70]

21. Cuma gününün âdâbı ve bu konuda müridin bilmesi gerekenler,[71]

22. Oruç, orucun tertibi ve oruçluların sıfatları,[72]

23. Nefis muhâsebesi ve vakitlere riâyet edilmesi,[73]

24. Mürid için virdin mahiyeti ve âriflerin durumu,[74]

25. Nefsi tanımak ve âriflerin vecd hâlleri,[75]

26. Murâkabe ehlinin müşâhedesi,[76]

27. Müridlerin esası,[77]

28. Mukarrebûnun murâkabesi ve yakînî iman sahiplerinin makamları,[78]

29. Mukarrebûnun makamları ve yakînî iman sahibi âriflerin durumları,[79]

30. Kalp ehline gelen havâtır,[80]

31. İlim, ilmin fazileti, âlimlerin sıfatları, marifet ilminin diğer ilimlere üstünlüğü, selef-i sâlih âlimlerinin yolları, bâtın ilminin zahir ilmine üstünlüğü, dünya âlimleriyle ahiret âlimleri arasındaki fark, ilimleriyle dünyalık peşinde koşan şer âlimlerinin durumu, ilmin sıfatları, Selefin ilimde izlediği yol, sonrakilerin uydurdukları kıssa ve sözler, Selef tarafından yapılmadığı hâlde sonradan uydurulan söz ve fiiller, imân ve yakîn ilminin diğer ilimlere üstünlüğü, haberlerin ayıklanması ve rivâyetlerin değerlendirilmesi,[81]

65 *Kûtûl'l-kulûb*, c. I, ss. 40-44.
66 *Aynı eser*, c. I, ss. 44-51.
67 *Aynı eser*, c. I, ss. 51-57.
68 *Aynı eser*, c. I, ss. 57-59.
69 *Aynı eser*, c. I, ss. 59-61.
70 *Aynı eser*, c. I, ss. 61-63.
71 *Aynı eser*, c. I, ss. 63-73.
72 *Aynı eser*, c. I, ss. 73-75.
73 *Aynı eser*, c. I, ss. 75-81.
74 *Aynı eser*, c. I, ss. 81-84.
75 *Aynı eser*, c. I, ss. 84-88.
76 *Aynı eser*, c. I, ss. 88-94.
77 *Aynı eser*, c. I, ss. 94-100.
78 *Aynı eser*, c. I, ss. 100-109.
79 *Aynı eser*, c. I, ss. 110-113.
80 *Aynı eser*, c. I, ss. 113-129.
81 *Aynı eser*, c. I, ss. 129-178.

32. Yakîn makamlarının açıklanması, bu ilme sahip olanların hâlleri (*Tevbe, Sabır, Şükür, Recâ, Korku, Zühd, Tevekkül, Rızâ ve Muhabbet*),[82]

33. İslâm'ın beş temeli:

a. Tevhid şahâdeti: Allah'a yakın kılınanların şahâdeti olan bu lâfzın faziletleri, Allah Rasûlü'nün şahâdeti ve bunun yakînî imana sahip olanlar için taşıdığı faziletler,[83]

b. Namazın açıklanması: Abdestin farz ve sünnetleri, faziletleri, namazın farz ve sünnetleri, namaz kılanın vakti kaçırması ve yetişmesi ile ilgili meseleler, namazın durumu ve namaz kılanın uyması gereken âdâb,[84]

c. Zekâtın açıklanması, verilme zamanı, sadakanın faziletleri, sadaka verme âdâbı ve fakirlerin durumları,[85]

d. Ramazan orucunun açıklanması,[86]

e. Şeriatın kemal ve dinin tamamlandığı son rükûn olan haccın açıklanması,[87]

34. İslâm ve imanın açıklanması, sünnetin akitleri, insanların zahir ilmine göre muameleleri, İslâm'ın temel dayanakları, iman esasları, iman İslâm bağlantısı, kalp-amel ilişkisi, iman İslâm ayırımının açıklanması, imanda istisna, nifaktan korunma ve selefin bu hususta izlediği yol,[88]

35. Ehl-i sünnet ve tarikatin faziletleri ve selef imamlarının yolları,[89]

36. Kişinin İslâm güzelliği ve Allah'ın onu sevmesinin alâmetleri, Müslüman'ın diğer Müslümanlar üzerindeki hakları, İslâm'ın Müslümanlara farz kıldığı hürmet, bedenî sünnetler ve sakalla ilgili günah ve bidatler, sünnet ve nafile namazlar,[90]

37. Büyük günahlar ve kâfirlerin hesaplarıyla ilgili meseleler,[91]

38. İhlâs, niyet ve niyetin güzelleştirilmesi,[92]

39. Diyet (alınan gıdaların kişinin durumuna göre ayarlanması),[93]

40. Yemekler, bunlarla ilgili âdâb ve sünnetler, mekruh ve müstehaplar,[94]

41. Fakirliğin gerekleri, faziletleri, fakir avam ve havassın sıfatları, bağışların kabul ediliş ve reddediliş yolları ve selefin yolu,[95]

82 *Kûtûl'l-kulûb*, c. I, ss. 178-271, c. II, ss. 1-83.
83 *Aynı eser*, c. II, ss. 83-93.
84 *Aynı eser*, c. II, ss. 93-106.
85 *Aynı eser*, c. II, ss. 106-113.
86 *Aynı eser*, c. II, ss. 113-114.
87 *Aynı eser*, c. II, ss. 114-123.
88 *Aynı eser*, c. II, ss. 123-138.
89 *Aynı eser*, c. II, ss. 138-140.
90 *Aynı eser*, c. II, ss. 140-147.
91 *Aynı eser*, c. II, ss. 147-155.
92 *Aynı eser*, c. II, ss. 158-164.
93 *Aynı eser*, c. II, ss. 164-178.
94 *Aynı eser*, c. II, ss. 178-192.
95 *Aynı eser*, c. II, ss. 192-204.

42. Yolcunun hükümleri ve yolculuk yapmanın amaçları,[96]

43. İmamın hükmü, imâmet ve imama uyanların sıfatları,[97]

44. Allah yolunda kardeşlik ve dostluk, kardeşlerin birbirlerini sevmeleri, kardeşlerle ilgili hükümler ve dostların sıfatları,[98]

45. Evlilik, evlenip evlenmeme konusunda hangisinin daha hayırlı olduğu ve kadınlarla ilgili hükümler,[99]

46. Hamama girme âdâbı,[100]

47. Geçimi temin etme yolları, zanaatlar, alış-veriş ve bu konuda bilinmesi gereken hususlar,[101]

48. Helâl, haram ve ikisi arasında kalan şüpheliler, helâlin fazileti, şüphelinin yerilmesidir.[102]

Eserin muhtevasını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, kaynaklarına geçebiliriz: Bu dönemde Tasavvufa dair kaleme alınan eserlerin temel özelliği, bir önceki asırda olduğu gibi, tasavvufî anlayışın Kitap ve Sünnet'e dayandırılmış olmasıdır.[103] Bu nedenle Ebû Tâlib el-Mekkî'nin, *Kûtü'l-kulûb*'ta işlemiş olduğu konuları âyet ve hadislere dayandırır; ayrıca çeşitli vesilelerle çok sayıda kişiden nakilde bulunur ve eserde ileri sürdüğü görüşleri bunlarla desteklemeye çalışır. Bu şahıslar içerisinde ağırlığı sûfî şeyhler oluşturur. Özellikle Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbrahim b. Edhem (ö. 161/777) Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) gibi meşhur mutasavvıfların meşrep ve metotlarından etkilenir.

E. Kûtül'l-kulûb'un Yazılış Yöntemi

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*'ta, IV/X. asırda yaygın bulunan fikirleri ve tasavvufî cereyanları genel hatlarıyla anlatmıştır. Tasavvufî meseleler, tamamen âyet ve hadisler ışığında ele alınmıştır. Eser bu bakımdan bir hadis mecmûası izlenimi de vermektedir. Müellif, itikatta selefî anlayışa sahip olduğu için, bidatlere karşı da sert bir üslûp kullanmıştır.[104]

96 *Kûtûl'l-kulûb*, c. II, ss. 204-208.

97 *Aynı eser*, c. II, ss. 208-213.

98 *Aynı eser*, c. II, ss. 213-237.

99 *Aynı eser*, c. II, ss. 237-259.

100 *Aynı eser*, c. II, ss. 259-261.

101 *Aynı eser*, c. II, ss. 261-286.

102 *Aynı eser*, c. II, ss. 286-297.

103 Abdülhamîd Abdülmün'im, *Ebû Tâlib el-Mekkî ve Menhecuhu's-sûfî*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Kahire 1972, s. 16; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 73.

104 B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 239.

F. Kûtü'l-kulûb'un Tasavvufî Eserler İçindeki Yeri

Kûtü'l-kulûb, tasavvufun ilmî ve amelî meselelerini konu edinen temel kaynaklarından biridir.[105] Ayrıca, tasavvufun amelî örnekleri ve incelikleriyle dolu olan eser, Sünnî tasavvufun ilk kaynaklarından biri olma özelliğine de sahiptir.[106]

G. Kûtü'l-kulûb'un Tesirleri

Kûtü'l-kulûb, kendisinden sonra gelen Gazzâlî (ö. 555/1111) ve Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166) gibi büyük mutasavvıfları etkilemiş olması yönüyle son derece önemli bir eserdir. Nitekim Gazzâlî, otobiyografisini anlattığı *el-Munkızü mine'd-dalâl* adlı eserinde *Kûtü'l-kulûb*'u okuduğunu belirterek bu durumu şöyle anlatır: *"Tasavvufun ilim ciheti bana amelden daha kolay geldi. Bu sebeple evvelâ mutasavvıflardan Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kûtü'l-kulûb adındaki kitabını, Muhâsibî'nin kitaplarını, Cüneyd, Şiblî ve Bayezîd-i Bistâmî gibi büyük mutasavvıflardan nakledilen sözleri ihtiva eden kitapları mütalâa etmek sûretiyle bu ilmi tahsile başladım."*[107] Eser ayrıca, *"İhyâu ulûmi'd-dîn"*deki tasavvufî konuların kaynaklarından biri olmuştur.[108] Diğer taraftan Gazzâlî, Mekkî'nin ameli imandan cüz sayan görüşünü de tenkit etmiştir.[109] Ayrıca o, Sühreverdî (ö. 632/1235) ve Şâzilî tarikatı üzerinde de etkili olmuştur.[110]

Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), Mekkî'den söz ederken, *"Kûtü'l-kulûb* adlı eseri, tarikat esrarının hazinesidir, tasavvufun incelikleri konusunda İslâm âleminde onun gibisi yazılmamıştır." diyerek ondan övgüyle bahsetmiştir.[111]

Katib Çelebi ise, birçok âlim tarafından böyle bir eserin o zamana kadar te'lif edilmediğini ve tarikatın incelikleri konusunda bu eserin benzerinin bulunmadığını kaydeder.[112]

Sünnî tasavvuf tarihine damgasını vurmuş bir şahsiyet olmasına rağmen, Ebû Tâlib el-Mekkî ve eseri *Kûtü'l-kulûb*, bazı müellifler tarafından da tenkit edilmiştir. Mutedil ve haklı eleştirilerin yanı sıra, aşırı, haksız ve tutarsız eleştiriler de olmuştur. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî, İbn Kesîr, İbn Teymiyye, Sağa-

105 B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 67.

106 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, tsh. Kilisli Rif'at, 1366/1947, c. II, s. 1361; Süleyman Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Taarruf*, ss. 17-18.

107 Gazzâlî, *el-Munkız*, Beyrut 1408/1987, s. 61.

108 Mustafa Çağırıcı, "İhyâu ulûmi'd-dîn", *DİA*, c. XXII, s. 10. İhyâu ulûmi'd-dîn'de (I-VI, Beyrut 1417/1997) Ebû Tâlib el-Mekkî'ye atıfta bulunulan yerlerden bazıları şunlardır: c. I, ss. 23, 154, 421; c. II, ss. 21, 42, 377; c. III, s. 216; c. IV, ss. 253, 257.

109 Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 154.

110 B. Saklan, agm., s. 70.

111 Câmî, *Nefehât Tercümesi*, İstanbul 1270, s. 172.

112 Kâtib Çelebi, *age.*, c. II, s. 1361.

nî (ö. 650/1252) ve İzmirli İsmail Hakkı[113] gibi müelliflerin, eseri ve müellifi eleştirdikleri bilinmektedir.[114] Abdülhay Leknevî (ö. 1304/1887) ise eseri savunanlar arasında yer alır.[115]

Kûtü'l-kulûb'daki hadislerin sıhhatini inceleyen ve değerlendiren Bilâl Saklan ise, bu konuda özetle şunları söyler: *"Eserde geçen hadislerin % 45.7'si merdûd; % 42'si ise makbûl hadistir.*[116] *Böyle bir sonuç da normaldir. Çünkü Ebû Tâlib el-Mekkî; Buhârî, Müslim vb. hadis otoriteleri gibi bu ilimle meşguliyeti meslek hâline getirmemiştir. Ayrıca o, Kûtü'l-kulûb'ta, sahih hadis mecmûalarının üstlenmiş olduğu misyonu, yani sadece sahih hadisleri derlemeyi de hedeflememiştir. Bilindiği gibi, müellif önemli bir sûfî; eser de Tasavvuf Tarihi'nin temel kaynaklarından ve bu işe sülûk edenlerin el kitaplarındandır. Böyle olunca da delil olarak istifâde edilen hadisler, ahkâmdan ziyade müridin irfan hayatıyla; teknik tabiriyle "Fadâil-i A'mâl" boyutu ile alâkalıdır..."*[117] Nitekim bütün sûfîler, hadisleri daha çok zühd, ahlâk ve irfan yönleriyle ele almışlar ve irşad için kullanmışlardır.[118]

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Ebû Tâlib el-Mekkî ve bir Tasavvuf klâsiği olan *Kûtü'l-kulûb*, pek çok meşhur şahsiyet ve sûfî üzerinde etkili olmuş ve Sünnî Tasavvuf Tarihi'ne damgasını vurarak İslâm Kültür Tarihi'ndeki haklı yerini almıştır. Hadis ilminde olduğu gibi, başta Tasavvuf ilmi olmak üzere Tefsir, Kelâm ve Fıkıh ilimleri açısından da tetkik edilmeli ve değerlendirilmelidir.[119]

113 Osmanlının son döneminde Tasavvuf hakkında Şeyh Safvet Efendi ile tartışan İzmirli İsmail Hakkı, bu münâkaşada *Kûtü'l-kulûb*'da pek çok mevzû hadisin yer aldığını; özellikle de, Regâib Gecesi hakkındaki hadislerin sâbit olmadığını, muhaddislerin eserlerinden kaynaklar vererek eleştirir. Şeyh Safvet Efendi ise bu eleştiriye şöyle cevap vermiştir: *"Huffâz-ı Hadîs, kitaplarında ehâdîs-i mevzûa bulundurmak husûsunda tesâhül etmezler. Tesâhülleri ancak şedîdü'd-da'f olmayan, sıfat ve ahkâma taalluk etmeyen ehâdîs-i daîfenin bulundurulmasındadır."* diyerek, ahkâm ve inanca yönelik olmayan konularda zayıf hadis kullanmanın bir eksiklik olmayacağını savunmuştur. Bk. İzmirli İsmail Hakkı, *Mustasvife Sözleri mi? Tasavvufun Zaferleri mi? Hakkın Zaferleri*, İstanbul 1341, ss. 88-89; Şeyh Safvet Efendi, *Tasavvufun Zaferleri*, İstanbul 1343, s. 89.

114 Eleştiriler daha çok sıfatlar, ru'yetullah ve mevzu hadisler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bk. Hatîb, *age.*, c. III, s. 89; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. VII, s. 189; a.mlf., *Telbîsü iblîs*, nşr. Muhammed Münîr ed-Dımaşkî, Kahire 1368, s. 164; İbn Teymiyye, *Buğyetü'l-mürtâd*, baskı yeri yok 1408/1988, s. 115; İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1914, s. 98; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", ss. 92-93; a.mlf., "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, c. X, s. 239.

115 Abdülhay Leknevî'ye göre, *Kûtü'l-kulûb* ve benzerî eser sahipleri, Hz. Peygamber'e hadis vaz'ında bulunmazlar. Böyle bir isnad, çirkin bir davranıştır. Bu tür hadisleri, cahil zâhidlerle zındık ve inkârcı kimseler uydurmuşlardır. Bk. Leknevî, *el-Âsâru'l-merfûa fî ahbâri'l-mevdûa*, thk. Ebû Hâcer Muhammed Zaglul, Beyrut 1984, ss. 9-10; B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", s. 93.

116 Bu araştırmada, *"merdûd"* ve *"makbûl"* olan hadis oranlarının toplamı 87.7 rakamına ulaşırken; 12.3'lük bir hadis oranının ise değerlendirme dışında kaldığı görülmektedir.

117 B. Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî ve Bazı Hadis Meselelerine Bakışı", ss. 93-94.

118 Aynı makale, s. 67.

119 Aynı makale, ss. 94, 123.

Abstract

This article studies Abu Talib al-Makki's (d.386/996) work titled *"Qut al-Qulub fi Mu-amalat al-Mahbub."* Firstly, The article gives a short introduction to the life and works of Al-Makki. Then, his famous work is introduced in detail; topics such as the rationale behind the composition of the work, his method of writing, and both manuscript and published copies of Qut has been covered. The article also analyzes the headlines of the work and gives information about Al-Makki's sources. The article finally discusses the significance of Qut among other classics and its influence on the Works of Sufis in ages to come.